

סימן מ'

שליחות בשחרור עבדו (לח ע"ב)**א. שליחות לדבר עבירה בשחרור עבדו**

גרסינן בגמרא (לח ע"ב):

אמר רב יהודה אמר שמואל: המשחרר עבדו עובר בעשה, שנאמר "לְעֵלָם פָּקֶם תַּעֲבֹדוּ" (ויקרא כה, מו).

ולפי זה יש להקשות, דתנן לעיל (ט ע"א) דגיטי נשים שוו לשחרורי עבדים לענין 'מוליק ומביא', והיינו לענין שליח המביא גט שחרור לעבד, וכיון שהדבר אסור – הרי זה שליח לדבר עבירה, ואיך מועילה השליחות, הא קי"ל (קידושין מב ע"ב) דאין שליח לדבר עבירה.

אמנם בתוס' במסכת בבא מציעא (י ע"ב) איכא שתי דעות אי אין שליח לדבר עבירה היינו רק לענין העונש, או שעצם השליחות בטלה ולא חלה. ולפי הדעה שעצם השליחות לא חלה, קשה, איך מועילה השליחות לשחרר את העבד, הרי זהו "דבר עבירה". והנודע ביהודה (מהד"ק אה"ע סי' עה) כתב, שאין ספק בענין אין שליח לדבר עבירה, וודאי גוף המעשה אינו קיים, וביאר שם שדין זה כולל שתיים: חדא, לפטור את המשלח, ואידך, לבטל את המעשה. והסביר שם, שבזה מודים שני תירוצי התוס', ע"ש. וא"כ צ"ע, היאך מהני השליחות לשחרר את העבד, הרי זה דבר עבירה?

ב. תוקפו של האיסור לשחרר עבדו

אמנם צריך לברר, האם המשחרר עבדו עובר באיסור דאורייתא או רק באיסור דרבנן. הריטב"א בחידושו למסכת מגילה (כה ע"א) כתב, דאין זו אלא מידת חסידות בעלמא, ואינו לא איסור דאורייתא ולא איסור דרבנן, ולפ"ז מסתבר דבזה לא שייך הכלל דאין שליח לדבר עבירה, ולא קשיא מידי.

הר"ן במכילתין (כ ע"ב מדפי הר"ף) כתב, שאין זה עשה גמור, שהרי הגמ' (בסוגיא) מקשה על הדין דהמשחרר עבדו עובר בעשה מהא דמעשה ברבי אליעזר שנכנס לבית הכנסת ולא מצא עשרה ושחרר עבדו והשלימו לעשרה, ומתרצת הגמרא: "מצוה שאני". ואם "לעולם בהם תעבודו" הוי עשה גמור – היכי דחינן עשה שבתורה משום השלמת מניין?!

ויש להסתפק בדבריו, אם כוונתו לומר כדברי הריטב"א, שאין כאן אלא מידת חסידות, או שכוונתו לומר שיש כאן איסור דרבנן, וקרא אסמכתא בעלמא הוא.

ואם נאמר דהוי איסור דרבנן, יש לדון אם הכלל דאין שליח לדבר עבירה נאמר רק בעבירה דאורייתא או גם בעבירה דרבנן. ונסתפק בזה **המשנה למלך** (פ"ב מהל' רוצח ה"ב) בשם המהרי"ט, דכיון דמן התורה אין כאן עבירה – הרי הוא נחשב שפיר שליח, או דילמא דאף במילי דרבנן שייך לומר סברת "דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעין".

וכתב המל"מ להוכיח מדאמרינן במס' ב"ק (נא ע"א), דאם שלח שליח לחפור בור ברשות הרבים, אמרינן דאין שליח לדבר עבירה, ופירש רש"י (נג ע"א, ד"ה "נפל לפניו") שהעבירה היא שאסור לקלקל ברה"ר, וזה בודאי רק איסור דרבנן, ואפילו הכי אמרינן בזה דאין שליח לדבר עבירה.

איברא, **דהמשך חכמה** (ויקרא יט, יד) כותב, שבחפירת בור ברה"ר איכא לאו דאורייתא ד"לְפָנַי עֹנֵר לֹא תִתֵּן מִכְשָׁל" (שם), וא"כ נתבטלה ראיית המל"מ.

אך הנודע ביהודה (הנ"ל), כתב להוכיח מדברי התוס', שגם באיסור דרבנן אמרינן אין שליח לדבר עבירה, שהרי התוס' במס' ב"מ (י ע"ב, ד"ה "דאמר") הקשו, לגבי כהן שאמר לישראל לקדש לו אשה גרושה, שהישראל עובר על "לפני עיור", וא"כ גם הוא בר חיובא, ולמה חלה השליחות? ותירצו, דכיון דאי מקדשה לעצמו לא מיחייב – לא מקרי בר חיובא. והנה, קי"ל דהיכא דלא קאי בתרי עברי דנהרא, אין איסור "לפני עיור" מדאורייתא, אלא רק מדרבנן (עי' ע"ז ו ע"ב). וא"כ, מאי קשיא להו לתוס'? אלא ע"כ, דגם באיסור דרבנן מיקרי "דבר עבירה", ואין בזה שליחות.

ומ"מ, דעת **הרמב"ם** בספר המצוות (מ"ע רלה) **והחינוך** (מצוה שמז), שהאיסור לשחרר את עבדו הוא איסור דאורייתא גמור. ולפ"ז הדרא קושיא לדוכתה, איך מועילה שליחות לשחרר עבדו, הא אין שליח לדבר עבירה.

ג. היאך רבי אליעזר שיחרר עבדו

והנה, לגבי הא דרבי אליעזר שיחרר עבדו להשלימו לעשרה, כתב **הרמב"ן** (בסוגיין, ד"ה "הא דאמרינן", וכן כתב הר"ן בשם "יש מתרצים"), שהאיסור לשחרר עבדו הוא כעין האיסור שנאמר בעובדי כוכבים "לא תחנם", דהיינו שלא ייתן להם מתנת חנם, אבל כשהאדון משחרר משום מצוה – לאו משום חנינה דידהו עביד, אלא לצורך עצמו, והוי ליה כנותן דמי עצמו ויוצא, ולכן היה מותר לו לשחרר עבדו לצורך זה.

אבל **הרשב"א** הקשה על דבריהם, שהרי אפילו לגר אוכל נבילות מותר ליתן מתנת חנם, וכל שכן לעבד כנעני שקיבל עליו כל המצוות כישאל, וא"כ א"א לומר

שההיתר הוא משום דאין זו מתנת חנינם! ולכן תירץ הרשב"א, דהכא מצוה דרבים שאני, ולאפרושי רבים מאיסור נמי עדיף ושרי. וכ"כ הרא"ש במסכת ברכות (פ"ז ס"ו כ), דאלימ עשה דרבים, דכתיב "וְנִקְדַּשְׁתִּי בְּתוֹךְ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (ויקרא כב, לב), דהיינו מ"ע לקדש את השם בעשרה, ברבים. ואפילו אי הוי מילתא דרבנן, כגון לשמוע קדושה וברכו שלא מצינו לו עיקר מן התורה, אפילו הכי דחי עשה דיחיד.

והרמב"ן כתב עוד בדרך זו, שמצוות התפילה בציבור דוחה עשה שבתורה, שהרי אמרו חז"ל: "בשעה שהקדוש ברוך הוא בא בבית הכנסת ולא מצא בה עשרה - מיד הוא כועס" (ברכות ו ע"ב)¹.

ד. שחרור עבדו משום 'קורת רוח'

והנה, אמרינן בגמרא לקמן (מ ע"א), שהאומר בשעת מיתתו "פלונית שפחתי אל ישתעבדו בה לאחר מותי" – כופין את היורשים וכותבין לה גט שחרור, מטעם "מצוה לקיים דברי המת". וכן מי שאמר בשעת מיתתו "פלונית שפחתי עשתה לי קורת רוח, ייעשה לה קורת רוח" – כופין את היורשים לעשות לה קורת רוח. וכתב רש"י (ד"ה "ועושיך") בזה"ל: "ואם אין רוחה נתקררה בלא שחרור ישחררה".

וקשה, דכיון שהשחרור הוא ביטול עשה דאורייתא, וכי אמרינן "מצוה לקיים דברי המת" אף שעובר בכך על עשה שבתורה?

ותירץ הרשב"א, שכאשר האדון אומר שהשפחה עשתה לו קורת רוח, ובתמורה לכך הוא משחררה, הרי זה כמוכרה לעצמה תמורת דמים, ובזה אין איסור לשחררה אלא בחינם. וכאשר האדון אומר בסתמא לבניו שישחררו את העבד לאחר מותו – אומדין אותו שהעבד עשה לו טובה, שהוא חייב לו על כך את גמולו, ובתמורה לכך הוא משחררו, דאחזוקי אינשי לעבור על עשה שבתורה לא מחזקינן. וכיון שכן, הרי הוא כמוכרו לו וליכא בזה איסור. והטעם שהגמרא לא תירצה כן על מעשה דרבי אליעזר ששחרר עבדו בבית הכנסת, משום ששם שחררו משום מעשה שהיה, שלא מצא עשרה, ולא משום שעשה לו טובה מרובה, ולכן הוצרכנו לתרץ דמצוה דרבים שאני.

ולפי זה, ניתן גם לתרץ את השאלה שפתחנו בה, מדוע אין כאן שליחות לדבר עבירה, אף לדעת הרמב"ם שאסור לשחרר עבדו מן התורה, דכיון דחזינן שהאדון שלח שליח ממדינת הים לשחרר עבדו בשטר, אמרינן ד"אחזוקי אינשי בעבירה לא מחזקינן", ובודאי עשה לו קורת רוח שבתמורה לכך שלח לשחררו, ובזה אין איסור.

¹ ויש להעיר, שגם כאן גבי רבי אליעזר הלשון בגמ' "שנכנס לבית הכנסת ולא מצא עשרה", ואולי רצו חז"ל לכוון בזה לדברי הגמ' בברכות (הערת עורך).

וראיה מוכרחת לזה, **דהתוס'** (יב ע"א, ד"ה "כל") הביאו שיטת ר"ת דלא אמרינן 'תן' כ'זכי' אלא בחוב, אבל במתנה לא אמרינן תן כזכי. והא דאמרינן בגמ' לגבי שחרור העבד דאמרינן בו תן כזכי, פירש ר"ת דשחרור עבד הוי כמלוה, דאי לאו דעביד ליה ניח נפשיה לא הוי משחרר ליה, ומשום הכי חשיב כחוב.

והקשה **הרא"ש** (פ"א סי' יג), דהא גבי מתנה נמי נימא דאי לאו דעביד ליה ניח נפשיה לא הוי יהיב ליה מתנה. ותירץ, דבמתנה רגילות הוא דנותן לאוהבו אע"ג דלא עבד ליה ניח נפשיה, משא"כ עבד אין דרך לשחררו אי לא עבד ליה ניח נפשיה.

והריטב"א כתב בשם ר"ת, דשאני עבד דכיון דקיי"ל דהמשחרר עבדו עובר בעשה אי לא עביד ליה ניח נפשיה לא הוי משחררו ולכן הוי כחוב ואמרינן תן כזכי.

וממילא מיושבת השאלה משליחות לדבר עבירה, דכיון דמשחררו משום דעבד ליה ניח נפשיה – תו לא הוי בגדר "דבר עבירה", ומהניא השליחות.

ה. שחרור עבדו מדין 'זכין'

ויש ליישב בדרך נוספת:

תנן (לעיל יא ע"ב) שאם אמר "תן שטר שחרור זה לעבדי" דעת חכמים שאם רצה לחזור אינו יכול לחזור, משום ש"זכין לאדם שלא בפניו" ושחרור העבד הוי זכות לו. ומאידך, שנינו (יג ע"א), שהאומר "תנו שטר שחרור זה לעבדי", ומת – לא יתנו לאחר מיתה. וקשה, שהרי כבר זכה בו ואינו יכול לחזור בו.

ותירץ **רש"י** (ט ע"ב, ד"ה "לא יתנו") וכן דעת **הרי"ף** (ה ע"א בדפי הרי"ף), דנהי דהעבד זכה לענין דלא מצי מיהדר ביה, אבל עבדא לא נפיק לחירות עד דמטא גיטא לידה (והאריך הפנ"י בביאור שיטה זו). והקצה"ח (סי' קכח סק"ג) ביאר, דלעולם העבד משתחרר מיד, ויש רק תנאי שהגט יבוא לידו, ולעולם מדינא היה מועיל שייתן גם לאחר מיתה, כיון דאינו אלא תנאי בעלמא. אבל כיון דדמי לגט לאחר מיתה – לא יתנו, וכיון שלא יתנו – ממילא הוא עבד גמור, דלא נתקיים התנאי.

ולפי זה, בשולח גט ממדינת הים על ידי שליח, אפילו במקרה שעצם השחרור הוא בעבירה, הרי העבד כבר נשתחרר מדין "זכין לאדם", וא"כ השליח אינו שליח על עצם השחרור, ואין בזה בעיה של שליחות לדבר עבירה. ולענין דין "זכין", הרי השליח הוא שליח של העבד לזכות בעבורו, ולא שליח של האדון, ולעבד אין עבירה להשתחרר, וא"כ לא שייכת בזה שליחות לדבר עבירה.²

² וזה כעין מה שכתב הקצה"ח (סי' קה ס"ק א) לענין תופס לבעל חוב במקום שחב לאחרים, דלא שייך בזה "אין שליח לדבר עבירה", משום דאין זו עבירה למשלח אלא לשליח לברו.